PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI
ISSN: 3060-4923 Impact Factor –7,212

TURISTIK KLASTERLAR RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abriyev Zoirjon Sobirjonovich
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Turizm va mehmonxona biznesi kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD
https://doi.org/10.5281/zenodo.20004264

Annotatsiya: Mazkur maqolada turistik klasterlar rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Unda turistik klasterlarning iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy hamda innovatsion jihatlari yoritilib, ularning hududiy rivojlanishdagi o‘rni va ahamiyati asoslab berilgan. Shuningdek, klaster yondashuvining turizm sohasida raqobatbardoshlikni oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash hamda mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli ko‘rsatib o‘tilgan. Maqolada zamonaviy sharoitda raqamli texnologiyalar va investitsion muhitning turistik klasterlar samaradorligiga ta’siri ham tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: turistik klaster, turizm rivojlanishi, hududiy iqtisodiyot, raqobatbardoshlik, innovatsiya, infratuzilma, xizmatlar sifati, investitsiya, raqamli turizm.

KIRISH

So‘nggi yillarda jahon iqtisodiyotida turizm sohasi eng tez rivojlanayotgan va yuqori daromad keltiruvchi tarmoqlardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Global miqyosda raqobat kuchayib borayotgan bir sharoitda turizmni an’anaviy yondashuvlar asosida rivojlantirish yetarli samara bermay qo‘ydi. Shu sababli ko‘plab mamlakatlarda turizmni hududiy jihatdan integratsiyalashgan, innovatsion va kompleks yondashuvga asoslangan klaster modeli orqali rivojlantirish tendensiyasi kuchayib bormoqda. Turistik klasterlar nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki hududlarning ijtimoiy, madaniy va infratuzilmaviy salohiyatini ham kompleks tarzda rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Turistik klaster tushunchasi o‘z ichiga mehmonxonalar, transport xizmatlari, ovqatlanish shoxobchalari, madaniy meros obyektlari, ekskursiya xizmatlari hamda boshqa turizm bilan bevosita yoki bilvosita bog‘liq bo‘lgan subyektlarning bir hududda o‘zaro hamkorlikda faoliyat yuritishini qamrab oladi. Bunday tizimda har bir ishtirokchi alohida mustaqil faoliyat yuritsa-da, umumiy maqsad — turistlarga sifatli xizmat ko‘rsatish va hududning jozibadorligini oshirishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Natijada raqobat emas, balki hamkorlik muhiti shakllanadi, bu esa umumiy samaradorlikni sezilarli darajada oshiradi. O‘zbekiston sharoitida ham turizmni iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida rivojlantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Boy tarixiy meros, noyob madaniy obyektlar, tabiiy resurslar hamda geografik qulayliklar mamlakatda turistik klasterlarni shakllantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, xizmatlar sifatining bir xil emasligi va hududlararo integratsiyaning sustligi kabi muammolar turistik klasterlar rivojlanishiga o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda.

ASOSIY QISM

Turistik klasterlar iqtisodiy klaster nazariyasining turizm sohasiga tatbiq etilgan shakli bo‘lib, u bir hudud doirasida turizm bilan bog‘liq barcha subyektlarning o‘zaro integratsiyalashgan tizimini ifodalaydi. Bunday tizimda mehmonxona xo‘jaligi, transport infratuzilmasi, ovqatlanish xizmatlari, madaniy-tarixiy obyektlar, sayyohlik agentliklari hamda hunarmandchilik va mahalliy ishlab chiqarish korxonalari bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda faoliyat yuritadi. Klaster yondashuvi asosida shakllangan turizm tizimi an’anaviy, tarqoq xizmat ko‘rsatish modelidan farqli ravishda yagona iqtisodiy makon sifatida ishlaydi. Turistik klasterlarning asosiy nazariy jihati shundan iboratki, ular

alohida korxonalarning emas, balki butun hududning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda sinergiya effekti yuzaga keladi, ya’ni alohida subyektlar faoliyati yig‘indisidan ko‘ra yuqoriroq natija olinadi. Natijada hududga kelayotgan turistlar oqimi ko‘payadi, xizmatlar sifati yaxshilanadi va iqtisodiy foyda kengroq taqsimlanadi.

Turistik klasterlarning eng muhim iqtisodiy xususiyatlaridan biri — bu qo‘shilgan qiymat zanjirining shakllanishidir. Turist bir hududga tashrif buyurganida faqat bitta xizmatdan emas, balki bir nechta o‘zaro bog‘liq xizmatlardan foydalanadi. Masalan, transport, mehmonxona, ovqatlanish, ekskursiya va esdalik mahsulotlari xaridi kabi xizmatlar yagona tizimda birlashadi. Bu esa hudud ichida pul oqimining saqlanib qolishiga va iqtisodiy faollikning oshishiga olib keladi. Shuningdek, klasterlar kichik va o‘rta biznes subyektlarining rivojlanishiga qulay sharoit yaratadi. Raqobat emas, balki hamkorlik tamoyili ustuvor bo‘lganligi sababli tadbirkorlar o‘zaro tajriba almashadi, resurslardan samarali foydalanadi va xizmat sifatini oshiradi. Bu holat ayniqsa rivojlanayotgan hududlar uchun muhim bo‘lib, yangi ish o‘rinlari yaratilishiga xizmat qiladi.

Ijtimoiy va madaniy ahamiyati

Turistik klasterlar faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy va madaniy rivojlanish omili sifatida ham muhim rol o‘ynaydi. Ular mahalliy aholining madaniy merosga bo‘lgan munosabatini mustahkamlash, an’anaviy hunarmandchilikni tiklash va saqlab qolishga yordam beradi. Turizm oqimining ortishi natijasida mahalliy aholi o‘z madaniy qadriyatlarini namoyish etish imkoniyatiga ega bo‘ladi va bu jarayon identitetni saqlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, klasterlar aholining turizm sohasida bandligini oshiradi. Mahalliy aholi gidlik, xizmat ko‘rsatish, hunarmandchilik mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish kabi faoliyatlarga jalb etiladi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga va daromadlar darajasini oshirishga yordam beradi.

Turistik klasterlarning samarali ishlashi uchun rivojlangan infratuzilma muhim ahamiyatga ega. Transport yo‘llari, aloqa tizimi, mehmonxona va servis xizmatlarining zamonaviy talablarga javob berishi klasterning raqobatbardoshligini belgilaydi. Shuningdek, axborot texnologiyalarining joriy etilishi ham muhim rol o‘ynaydi, chunki zamonaviy turistlar ko‘pincha xizmatlarni onlayn platformalar orqali tanlaydi va buyurtma qiladi. Boshqaruv tizimi nuqtayi nazaridan esa klasterlar ko‘p subyektli boshqaruv modeliga asoslanadi. Bu yerda davlat organlari, xususiy sektor va mahalliy hamjamiyat o‘zaro hamkorlikda faoliyat yuritadi. Davlat asosan huquqiy baza va infratuzilma yaratishga mas’ul bo‘lsa, xususiy sektor xizmat ko‘rsatish va investitsiya jalb qilishda asosiy rolni bajaradi.

Zamonaviy sharoitda turistik klasterlar rivojlanishida innovatsion texnologiyalar va raqamli yechimlar muhim o‘rin tutadi. Elektron bronlash tizimlari, raqamli xaritalar, virtual sayohatlar va mobil ilovalar turistlar uchun qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, “aqlli turizm” konsepsiyasi klaster ichidagi barcha subyektlarni yagona raqamli platformaga integratsiya qilishni nazarda tutadi. Innovatsion yondashuvlar klasterning samaradorligini oshirish bilan birga, uning global raqobatbardoshligini ham kuchaytiradi. Ayniqsa, xalqaro turistlar oqimini jalb qilishda raqamli marketing va onlayn reklama strategiyalari muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda turistik klasterlarni rivojlantirish uchun katta salohiyat mavjud. Samarqand, Buxoro, Xiva kabi tarixiy shaharlar, shuningdek, tog‘ va cho‘l hududlari turizmni diversifikatsiya qilish imkonini beradi. So‘nggi yillarda davlat tomonidan turizm infratuzilmasini rivojlantirish, vizasiz rejimni kengaytirish va investitsiyalarni jalb qilish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar klaster modelini joriy etishga zamin yaratmoqda. Biroq mavjud muammolar ham mavjud: xizmatlar sifatining bir xil emasligi, marketing tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligi va hududlararo hamkorlikning sustligi shular jumlasidandir. Shu sababli klaster yondashuvini yanada takomillashtirish, xususiy sektor ishtirokini kengaytirish va raqamli infratuzilmani rivojlantirish zarur hisoblanadi.

Turistik klasterlarning samarali faoliyat yuritishi ularning tashkiliy-iqtisodiy modeliga bevosita bog‘liq. Bunday model odatda gorizontal va vertikal integratsiya tamoyillariga asoslanadi. Gorizontal integratsiya bir darajadagi xizmat ko‘rsatuvchi subyektlar o‘rtasidagi hamkorlikni ifodalasa, vertikal integratsiya turizm zanjirining turli bosqichlarini — resursdan tortib yakuniy iste’molgacha bo‘lgan jarayonlarni qamrab oladi. Ushbu ikki yo‘nalishning uyg‘unlashuvi klasterning barqaror ishlashini ta’minlaydi. Bundan tashqari, klaster ichida resurslarni birgalikda boshqarish tizimi shakllanadi. Bu holat moliyaviy, insoniy va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga imkon yaratadi. Masalan, reklama xarajatlarini birgalikda amalga oshirish, umumiy marketing strategiyalarini ishlab chiqish va logistika tizimini optimallashtirish orqali xarajatlar kamaytiriladi va foyda oshiriladi. Bu esa klasterning iqtisodiy barqarorligini kuchaytiradi.

Turistik klasterlar hududning raqobatbardoshligini oshirishda muhim instrument sifatida xizmat qiladi. Raqobatbardoshlik nafaqat narx omili, balki xizmat sifati, innovatsion yondashuv, brend imiji va mijozlar tajribasi bilan ham belgilanadi. Klaster tizimida ishtirok etuvchi subyektlar bir-birini to‘ldiruvchi xizmatlarni taklif qilganligi sababli umumiy turistik mahsulot sifati oshadi.

Shuningdek, klasterlar brending jarayonini ham kuchaytiradi. Hudud yagona turistik brend sifatida shakllanadi va bu xalqaro bozorda tanilish darajasini oshiradi. Masalan, tarixiy shaharlar yoki ekologik hududlar klaster sifatida rivojlansa, ular alohida obyekt emas, balki kompleks turistik yo‘nalish sifatida e’tirof etiladi. Bu esa turistlar uchun qiziqishni yanada oshiradi.

Turistik klasterlarning rivojlanishida inson omili hal qiluvchi ahamiyatga ega. Malakali kadrlar mavjudligi xizmat sifati va mijozlar qoniqish darajasini belgilaydi. Shu sababli klasterlar doirasida turizm sohasi mutaxassislarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimi muhim o‘rin tutadi.

Bundan tashqari, mahalliy aholini turizm jarayonlariga jalb etish ham klasterning ijtimoiy samaradorligini oshiradi. Aholi nafaqat xizmat ko‘rsatuvchi sifatida, balki madaniy meros tashuvchisi sifatida ham faol ishtirok etadi. Bu holat turistlar uchun autentik tajriba yaratadi va hududning jozibadorligini oshiradi.

Zamonaviy turizm rivojlanishida ekologik barqarorlik asosiy talablardan biriga aylangan. Turistik klasterlar tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish tamoyillariga asoslanishi lozim. Ayniqsa, ekologik turizm yo‘nalishida bu juda muhim hisoblanadi. Klasterlar doirasida chiqindilarni boshqarish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish va tabiiy hududlarni asrab-avaylash mexanizmlari ishlab chiqiladi. Bu nafaqat ekologik muvozanatni saqlashga, balki “yashil turizm” brendini shakllantirishga ham yordam beradi. Natijada hududlar ekologik toza va barqaror turistik yo‘nalish sifatida taniladi.

Turistik klasterlarning muvaffaqiyatli rivojlanishi investitsion muhit bilan chambarchas bog‘liq. Xususiy investitsiyalarni jalb qilish uchun barqaror huquqiy baza, soliq imtiyozlari va infratuzilmaviy qo‘llab-quvvatlash muhim rol o‘ynaydi. Davlat siyosati klasterlarni rivojlantirishda katalizator vazifasini bajaradi. Shuningdek, davlat-xususiy sheriklik (DXSh) modeli klaster rivojida samarali mexanizm sifatida xizmat qiladi. Bu model orqali yirik infratuzilma loyihalari amalga oshiriladi, xizmatlar sifati oshiriladi va investitsion xavflar kamaytiriladi. Natijada turizm sohasi yanada jozibador iqtisodiy sektor sifatida shakllanadi.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida turistik klasterlar uzoq yillardan beri samarali ishlamoqda. Masalan, Yevropa davlatlarida mintaqaviy turizm klasterlari orqali kichik shaharchalar ham xalqaro turizm markazlariga aylantirilgan. Bu tajriba shuni ko‘rsatadiki, klaster yondashuvi kichik resurslarga ega hududlarni ham global bozorga olib chiqishi mumkin. Xalqaro integratsiya jarayonlari doirasida klasterlar o‘zaro hamkorlikni kengaytiradi, qo‘shma loyihalar va turistik yo‘nalishlarni ishlab chiqadi. Bu esa turizm oqimining diversifikatsiyasiga va mavsumiylik ta’sirining kamayishiga olib keladi. Natijada klasterlar yil davomida barqaror daromad manbaiga aylanadi.

XULOSA

Turistik klasterlar rivojlanishi zamonaviy turizm sohasining eng muhim va istiqbolli yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. O‘rganilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, klaster yondashuvi turizmni faqat xizmatlar majmui sifatida emas, balki o‘zaro integratsiyalashgan iqtisodiy-ekologik va ijtimoiy tizim sifatida rivojlantirish imkonini beradi. Bunday yondashuv hududlarning ichki salohiyatini to‘liq ishga solishga, resurslardan samarali foydalanishga hamda turizm mahsulotining sifatini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Turistik klasterlar hududiy rivojlanish jarayonida muhim transformatsion rol o‘ynaydi. Ular iqtisodiy faollikni kuchaytirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va kichik biznes subyektlarining rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash orqali mintaqaviy iqtisodiyotning barqarorligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, madaniy merosni asrash va uni xalqaro miqyosda targ‘ib qilish imkoniyatlarini kengaytiradi, bu esa hududning global turistik xaritadagi o‘rnini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, klaster yondashuvi innovatsion texnologiyalar va raqamli yechimlar bilan uyg‘unlashgan holda yanada samarali natija beradi. Zamonaviy axborot tizimlarining joriy etilishi turistik oqimni boshqarish, xizmatlarni optimallashtirish va turistlar uchun qulay muhit yaratish imkonini beradi. Bu esa klasterning raqobatbardoshligini oshiradi va uning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlaydi.

Umuman olganda, turistik klasterlar rivojlanishi kompleks yondashuvni talab etuvchi ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy va ekologik manfaatlarning uyg‘unligini ta’minlaydi. Shu sababli klaster modelini takomillashtirish, investitsion muhitni yaxshilash, infratuzilmani rivojlantirish va inson kapitalini kuchaytirish kelgusida turizm sohasining barqaror o‘sishini ta’minlovchi asosiy yo‘nalishlar sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining turizm sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 2017–2025 yillar.
2. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 400 b.
3. Soliev A., Qodirov A. Iqtisodiy geografiya va hududiy rivojlanish. – Toshkent: Universitet, 2019. – 312 b.
4. G‘ulomov S. S. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash va innovatsion rivojlanish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 280 b.
5. Islomov O. Turizm iqtisodiyoti. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2021. – 256 b.
6. Karimov A., Ahmedov B. Hududiy iqtisodiyot va klaster tizimlari. – Toshkent: Fan, 2018. – 240 b.